

12. Helmholtzov kolotoč

Richard Hlubina

FMFI UK, Bratislava

Úvodné sústreďenie TMF, Bratislava, 26.10.2012

Zadanie

Pripevnite vianočné gule na kolotoč s nízkym trením tak, aby diera v každej guli smerovala po dotyčnici k smeru pohybu kolotoča. Ak zariadenie vystavíte zvuku vhodnej frekvencie a intenzity, kolotoč sa začne otáčať. Vysvetlite jav a nájdite hodnoty parametrov, pri ktorých sa kolotoč točí najrýchlejšie.

Fyzikálny mechanizmus

zákon zachovania (momentu) hybnosti:

ak sa gule začnú hýbať, museli udeliť okolitému vzduchu hybnosť (reaktívny pohon)

nositeľ hybnosti vo vzduchu:

zvuk?

usmernený tok vzduchu?

???

nutná podmienka vzniku pohybu: hybná sila $>$ trenie

trenie: o vzduch? o os kolotoča?

Popis zvukovej vlny

zvuková vlna je moduláciou koncentrácie $n = n(x, t)$ v priestore a čase (rovinná vlna v smere šíriaca sa v smere osi x)

častice kmitajú v smere šírenia vlny, t.j. v smere osi x , s (v danom bode priestoru a čase) priemernými rýchlosťami $v = v(x, t)$

funkcie $n(x, t)$ a $v(x, t)$ nie sú nezávislé, ale spĺňajú rovnicu

$$\frac{\partial n}{\partial t} + n_0 \frac{\partial v}{\partial x} = 0$$

n_0 je koncentrácia v plyne bez zvuku; rovnica zohľadňuje fakt, že častice pri kmitaní nevznikajú a nezanikajú, ale sa iba premiestňujú v priestore

Hybnosť zvukovej vlny

nech koncentrácia častíc osciluje v čase a priestore okolo hodnoty n_0 podľa vzťahu

$$n(x, t) = n_0 + An_0 \cos(x - v_s t)$$

kde $A \ll 1$ je bezrozmerné číslo a v_s je rýchlosť zvuku

potom funkcia $v(x, t)$ musí mať tvar $v(x, t) = Av_s \cos(x - v_s t)$

potom hybnosť pripadajúca na jednotkový objem plynu je $\Pi(x, t) = mn(x, t)v(x, t)$, kde m je hmotnosť častíc

zaveďme hustotu hmotnosti $\rho = mn_0$; po ustrednení cez čas dostávame

$$\overline{\Pi(x)} = A^2 \rho v_s \overline{\cos^2(x - v_s t)} = \frac{1}{2} A^2 \rho v_s$$

teda zvuková vlna nesie nenulovú hustotu hybnosti

vzťah s (časovo ustrednenou) hustotou energie $\overline{E(x)}$ vo vlně:

$$\overline{E(x)} = v_s \overline{\Pi(x)}$$

Čo je zdrojom zvuku?

ak gule odovzdávajú hybnosť vzduchu, potom gule musia pôsobiť ako zdroje zvuku s anizotrópnym vyžarovaním

2 možnosti:

- a) dominantne kmitá samotná nádoba
- b) dominantne kmitá vzduch v nádobe

možnosť a) nepravdepodobná (takmer izotrópne vyžarovanie)
ako ju možno vyvrátiť?

možnosť b) silno anizotrópna (Helmholtzov rezonátor)

Helmholtzov rezonátor

hmotnosť vzduchu v hrdle fľaše $m = \rho LS$

táto “zátka” osciluje s frekvenciou $f = \frac{1}{2\pi} \sqrt{\frac{K}{m}}$

tuhosť určená objemovou pružnosťou vzduchu vo fľaši; prírastok sily ΔF pri posunutí Δx zátky:

$$\Delta F = -K\Delta x \text{ alebo } \Delta p = -\frac{K}{S^2} \Delta V_0$$

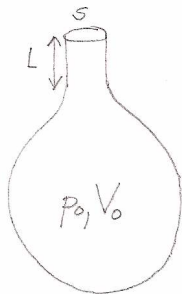
$$\text{preto } f = \frac{1}{2\pi} \sqrt{\frac{S}{\rho L} \left(-\frac{\Delta p}{\Delta V_0} \right)} \text{ alebo } f = \frac{v_s}{2\pi} \sqrt{\frac{S}{V_0 L}}$$

kde $v_s \sim 340$ m/s je rýchlosť zvuku vo vzduchu

rádový odhad pre vianočné gule:

$$S \sim 0.5 \text{ cm}^2, L \sim 0.5 \text{ cm}, V_0 \sim 0.2 \text{ l}$$

$$\text{teda } f \sim 300 \text{ Hz}, \lambda = v_s/f \sim 1 \text{ m}$$

Elektromagnetický analóg kolotoča

el-mag teória: aj svetlo nesie hybnosť;
hybnosť fotónu označme p

fotóny dopadajúce na čiernu lopatku jej udelia
hybnosť p

fotóny dopadajúce na zrkadlo mu udelia hybnosť
 $p - (-p) = 2p$

predpoveď teórie: veterník sa roztočí

experiment: 3 oblasti tlakov vzduchu v banke

vysoké tlaky (slabé vákuum): veterník stojí, veľké
trenie

**stredné tlaky (stredné vákuum): veterník sa hýbe
oproti predpovedi el-mag teórie!**

nízke tlaky (dobré vákuum): veterník sa hýbe podľa
predpovede el-mag teórie

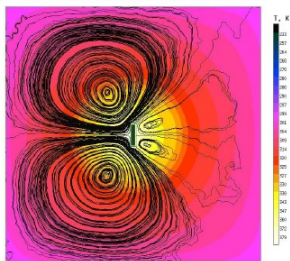

(wikipédia)

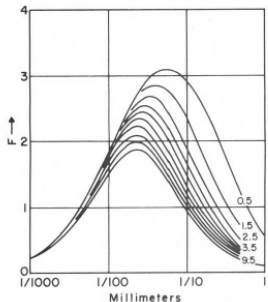

Rádiometrické sily

nesúlad pri stredných vákuách: čierna lopatka sa zahrieva, teplotné gradienty generujú tepelné toky a následne (veľmi komplikovaným spôsobom) aj mechanické pôsobenie na veterník

obtekanie doštičky s teplou ľavou stranou a studenou pravou stranou (numerická simulácia, N. Selden et al)

experimentálna závislosť sily na veterník od tlaku (v logaritmickej škále, podľa Brueche and Littwin)

Rádiometrické sily?

sú v akustickom kolotoči rádiometrické sily relevantné?

roztočí sa kolotoč aj pri neakustickom zahriatí gúľ?

stúpne vôbec teplota gúľ?

preveriť experimentálne

Tlačná sila Helmholtzovho motora

celková hybnosť zvuku v zátke: $P = SL\bar{p}$

hybnosť P sa odovzdá vzduchu za čas $\tau = L/v_s$

tlačná sila na guľu:

$$F = \frac{P}{\tau} = \frac{1}{2} A^2 \rho v_s^2 S$$

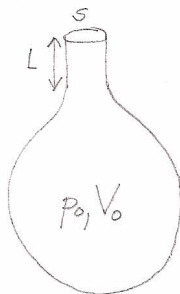
trenie gule s polomerom R pri rýchlosti v :

$$F_{\text{trenie}} = 6\pi\mu Rv$$

kde μ je dynamická viskozita vzduchu

maximálna dosiahnuteľná rýchlosť daná $F = F_{\text{trenie}}$:

$$v_{\text{max}} = \frac{A^2}{12\pi} \frac{\rho v_s^2}{\mu} \frac{S}{R}$$

Maximalizácia rýchlosti otáčania

voľné parametre úlohy:

geometrické rozmery S , L , R , materiál a hrúbka gúľ (obmedzené)

frekvencia a intenzita zvuku, umiestnenie zdroja

teplota, tlak a chem. zloženie vzduchu (??)

literatúra považuje nelineárne efekty a tlmenie za dôležité (overiť)

preto: preskúmať spektrum generovaného zvuku (pri harmonickom budení)
pre jeden fixný Helmholtzov rezonátor, skúmať zmeny pri zmene intenzity a
(malých) zmenách frekvencie budenia, prípadne ďalšie veličiny
charakterizujúce výstup rezonátora